

Світлана Петрова (Україна)

РОЛЬ ТРУДОВОГО ВИХОВАННЯ ТА РАННЬОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ В СТАНОВЛЕННІ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ-СИРОТИ

Я існую не для того, щоб мене любили і мною захоплювалися, а щоб самому діяти та любити.

Я. Корчак Щоденник [7, с. 461]

Педагогічна спадщина Януша Корчака є затребуваною та актуальною в теперішній час. Його виховна система була унікальною інновацією в педагогічному житті Європи ХХ століття. Заснованим дитячі будинки «Будинок сиріт» та «Наш будинок» були новим типом виховного закладу, де все було перейнято гуманізмом і турботою про благо дитини, її розвиток та виховання. Особливу увагу видатний педагог приділяв трудовому вихованню дітей. Його метою було створити з дитячого будинку «будинок праці та школу життя», прищепити дітям трудові навички, допомогти їм у виборі професії за здібностями. Тему роботи ми знаходимо не тільки в його педагогічних працях, а й у художніх творах [1; 2; 3; 4].

Дитинство – це найважливіший період у житті людини: саме в ньому формуються ті якості і духовні цінності, які в подальшому стають визначальними факторами у становленні особистості. Розробляючи програму трудового виховання як одну з основних програм, що реалізуються педагогічним колективом дитячого будинку «Перлінка» (м. Одеса), багато в чому ми спиралися на ідеї

та досягнення педагогічної думки Януша Корчака. Адже найважливіший механізм формування соціального досвіду дитини – це її трудове виховання. Процес соціалізації, своєю чергою, нерозривно пов'язаний з процесом формування та розвитку індивідуальності дитини. Ми розуміємо соціалізацію як процес вкляття вихованця в систему суспільних відносин і формування у нього соціальних якостей, соціокультурного досвіду, трудових інструментальних знань, норм, цінностей, традицій, які накопичуються і передаються від покоління до покоління. Але ж виховання дитини має свої особливості. Вони зумовлені тим, що виховання дітей-сироти відбувається без участі багатьох агентів соціалізації (батьки, старші родичі, друзі та знайомі родини, референтна група однолітків у межах соціуму). Вони соціалізуються завдяки процесам сам комунікації, навчання, виховання, залучення до культурних дій, розгортаються в установі інтернатного типу. Це накладає на установу, в якій виховуються діти, дуже відповідальні зобов'язання, які не можуть порівнюватися з обов'язками звичайного дитячого або загальноосвітнього навчального закладу. Кінцева мета навчально-виховної та соціально-педагогічної діяльності дитячого будинку «Перлінка» – забезпечення самореалізації особистості вихованця, випускника навчального закладу. Самореалізація є найкращою особистісною гарантією успішної життєдіяльності вихованця, яка може бути закладена у процесі виховання дітей у дитячому будинку; вона досягається шляхом розкриття, розвитку та реалізації духовного, творчого потенціалу вихованця, його самості та віднайдення їхнього професійного покликання.

Зазначимо, що у дитячих будинках та інтернатах ідеальною є всі трудові дії виконуються обслуговуючим персоналом (вчителі, працівники з обслуговування будівель, швачка, праля та ін.). Це ситуація, коли випускник інтернатного закладу неспроможний виконати звичайні побутові дії, на жаль, є доволі частим. Діти випускаються функціонально, побутово неграмотними, з низькою культурою праці. При цьому одразу після випуску випускник інтернатного закладу лишається сам на сам з особистістю

вчити дитину шукати себе та забезпечувати свій побут. Досвід показує, що діти до цього не готові, і цей виклик може стати завеликим для них, більшим за їхні адаптивні можливості. Постає потреба знайти зміни в сам виховний процес у дитячому будинку, використовуючи різноманітні форми та методи навчання – з опорою на конкретний матеріал з довколишнього середовища, на безпосередній досвід та спостереження вихованців. У праці «Як любити дитину» Януш Корчак писав: «...якщо ми дбаємо про те, щоб праця виховувала і формувала дитину, а не просто хочемо замінити дитячою працею працю домашньої прислуги, ми повинні це ретельно вивчити, і не будь-як, а ґрунтовно, розподіливши роботу між усіма, – і перевіряти, і спостерігати, і міняти чергових, і призначити цьому багато часу і думок» [5, с. 226]. Я. Корчак разом з вихованцями розробив «трудова вахту дітей» (чергування), в якій ввів самовибір та самооцінку виконаної роботи. Серед їхніх напрямків: підтримування чистоти, допомога на кухні, в бібліотеці, в палітурній, столярній та швейній майстернях. Щоденні чергування за графіком змушували дітей поважати будь-яку працю. Вірною за те, щоб у «Будинку сиріт» не ділили роботу на «чорну» і «чисту», на «розумну» і «дурну», – писав Я. Корчак [5].

Мета програми трудового виховання та ранньої профорієнтації молодших вихованців – сформувати стійкі орієнтації на трудовий спосіб життя, трудову культуру особистості, забезпечити практичну та морально-психологічну готовність до творчої праці, виховати позитивне ставлення дітей до трудової діяльності, розвинути творчі здібності вихованців. Головна особливість трудового виховання дітей-сиріт і соціальних сиріт – потреба у творчому характері праці, створенні умов для розкриття, розвитку й реалізації у процесі виховання задатків та здібностей дитини. Трудове виховання спрямоване на заохочення та реалізацію пізнавального інтересу, забезпечення конструктивного спілкування з однолітками та дорослими. У будь-якій роботі, яку виконують вихованці «Перлинки», беруть участь і дорослі: молодші допомагають, навчаються на прикладі старших і співробітників; старші стають повноправними партне-

рами дорослих або можуть виконати доручену їм роботу самостійно. Схожий підхід до організації дитячої праці був і в Я. Корчак «перш ніж доручити дітям вимити або натерти підлогу, він неодноразово зробив це самому і дивитися, як це роблять діти уважно вислухати, що вони скажуть. Можна ... власним прикладом показати, що немає брудної роботи» [6, с. 425–426].

В умовах нашого дитячого будинку вирішуються такі завдання трудового виховання: формування позитивного ставлення до праці як найвищої цінності в житті, високих соціальних мотивів трудової діяльності, потреби в творчій праці. Але найголовнішим завданням – це підготовка до свідомого вибору професії, формування культури праці, працьовитості, почуття обов'язку і відповідальності, цілеспрямованості, вміння планувати свою діяльність, вміння співпрацювати в колективній трудовій діяльності. Це завжди і не відразу все вдається: практично кожен вихованець дитячого будинку має негативний життєвий досвід, який не можна не враховувати. Таку саму проблему мав у своїх дитячих прийомах і Я. Корчак, який відзначав: «Що здоровіші соціальні умови середовища, звідки надходять діти, тим більше можна очікувати дітей позитивних і менше – негативних» [6, с. 430].

Становлення та розвиток особистісних детермінант самореалізації охоплює всі сфери життєдіяльності вихованця: його духовний та трудове виховання; формування пізнавальних інтересів; соціалізацію, навчання (із застосуванням розвивальних, інтерактивних і ігрових методів, методу проєктів), трудову діяльність у навчально-виробничих майстернях. Очікувані результати реалізації програми трудового виховання та ранньої профорієнтації:

- психологічна та практична готовність дітей до праці;
- виявлення інтересів та нахилів;
- формування позитивного ставлення до праці, культури праці;
- виявлення напрямку трудового навчання;
- формування готовності до самореалізації у трудовій діяльності.

Змістовну основу трудового виховання в дитячому будинку складають такі види праці:

- навчальна праця (робота в теплиці, у столярній і швацькій майстернях);
- суспільно-корисна праця (самообслуговування, побутова праця, догляд за рослинами);
- продуктивна праця (бригада з ремонту, робота у своїх теплицях та збирання врожаю, трудові зағони, робота за наймом).

Принципи формування трудової свідомості і трудової активності:

- вихованець повинен усвідомлювати, що його праця має певну суспільну значущість, приносить користь людям, колективу, суспільству. Це може бути праця на користь дитячого будинку (робота на ділянці, оформлення дитячого будинку, ремонт навчальних посібників, благоустрій та озеленення подвір'я);
- результатом праці обов'язково повинен бути корисний продукт, що має певну суспільну цінність. Вихованець повинен ясно, чітко бачити реальні результати своєї праці;
- праця повинна бути колективною. Колективна праця дозволяє ставити і розв'язувати завдання, виконання яких не під силу окремо взятій людині, дає можливість дітям набути досвід трудової взаємодопомоги та солідарності;
- праця вихованця повинна бути ініціативною і творчою. Що більше інтелектуальних зусиль вимагає праця, то з більшою готовністю будуть займатися нею діти;
- необхідно вимагати від вихованців не просто виконання роботи, а ретельного, акуратного, сумлінного виконання, дбайливого ставлення до обладнання, матеріалів, знарядь праці.

Усі компоненти трудового виховання дітей повинні здійснюватися поетапно, з урахуванням віку, на основі принципів цілісності, безперервності. До 12 років трудове виховання реалізується переважно на базі дитячого будинку. Першим етапом стає розвиток навичок самообслуговування та оволодіння побутовими навичками. Надалі трудове виховання відбувається через роботу студії «Вмілі рученята» (гуртки: «Глиняне диво», «Дерев'яні візерунки», «Іграшка своїми руками», «Столярна майстерня»,

«Швацька майстерня», «Теплиця», «Кулінарна академія», «Мистецтво» та ін.).

Багато батьків, учителів, педагогів чомусь вважають дитячу працю «непедагогічною». Але це не так, і вже Я. Корчак знає позитив у такому підході: «Чому ми не повинні, і якою метою навчити дитину розуміти, що таке гроші і плата за працю, щоб дитина знала ціну незалежності, яку дає заробіток; щоб дитина знала погані і добрі сторони володіння власністю?» [5, с. 22¹]. У роздумах Януша Корчака – прагнення мудрого педагога швидше підготувати своїх вихованців до життя, яке чекає їх за стінами дитячого будинку. Наші вихованці, що досягли 12 років, завдяки програмі «Соціальне партнерство», під час канікул працюють (в автомайстерні, на приватній фабриці з виготовлення меблів, у квітковому магазині, у кухні ресторану, у перукарні тощо). Таким чином вони заробляють гроші, самостійно їх витрачають, що їм, як дітям-сиротам, дає можливість вникнути в деякі нюанси економічних відносин. Хлопчики працюють у домашній столярній майстерні, допомагають у господарських справах по дому (ремонт меблів, виготовлення табуретів, полиць та ін.). У швацькій майстерні дівчатка, починаючи з 5 класу, можуть шити прості речі для себе (білизну, плаття, літні костюми). Діти мають можливість бачити результати своєї праці, порівнювати якість виконаної роботи з роботою інших вихованців, відчувати необхідність і значущість своєї праці для інших людей. У зв'язку з цим у дитячому будинку регулярно організовуються виставки дитячих робіт, із запрошенням гостей, які беруть участь у вихованні дітей. Безперечно, паралельно відстежується регулярний зріст інтересів дітей методами інтерв'ю і творів-роздумів¹. На початку 9 класу профорієнтаційна робота доповнюється психологічною діагностикою схильностей вихованця, що супроводжується індивідуальними бесідами. Це має допомогти вихованцю обрати після випуску навчання, що відповідатиме його інтересам та здібностям.

«Людина на своєму місці» – так назвав Я. Корчак методику індивідуального підходу до дитини під час пошуку для неї відпо-

¹ Як правило, інтереси до підліткового віку мають несталий характер.

вони трудових обов'язків або занять [6, с. 425]. Завдання нашої педагогіки – щоб у самостійному житті кожен наш вихованець виявився «людиною на своєму місці» – тобто там, де найбільш повно розкрився б його потенціал, а праця приносила б радість і задоволення. Великий педагог Януш Корчак переконливо показав значення праці у вихованні, соціально-психологічному становленні та формуванні підростаючого покоління. Педагогічний колектив дитячого будинку «Перлінка», значною мірою опираючись на його методику виховання, розробив низку авторських педагогічних програм, пов'язаних з трудовим вихованням і профорієнтацією дітей-сиріт, і втілює їх у життя.

Список літератури

1. Бродніцкі М. Ідеї Януша Корчака: на шляху до практичного гуманізму // Київські полоністичні студії. Том XXII. К.: Кафедра 2013. С. 141–145.
2. Діденко А. М. Педагогічна спадщина Януша Корчака: історико-рефлексивний аспект // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Сер.: Педагогіка. 2012. Т. 209. Вип. 197. С. 133–136.
3. Кушнір В. М. Провідні гуманістичні ідеї творчої спадщини Януша Корчака у контексті розвитку вітчизняної педагогічної думки: автореф. дис. канд. пед. наук. К., 2004. 22 с.
4. Корчак Я. Избранные педагогические произведения. М.: Педагогика, 1979. 474 с.
5. Корчак Я. Как любить ребенка // Корчак Я. Избранные педагогические произведения. М.: Педагогика, 1979. С. 27–266.
6. Корчак Я. Педагогическая публицистика / Януш Корчак // Корчак Я. Избранные педагогические произведения. М.: Педагогика, 1979. С. 405–450.
7. Корчак Я. Дневник // Корчак Я. Избранные педагогические произведения. М.: Педагогика, 1979. С. 451–466.